

Философски алтернативи

Philosophical alternatives

2/2001

ГОДИНА X
VOL. X

СПИСАНИЕ НА ИНСТИТУТА
ЗА ФИЛОСОФСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
ПРИ БАН

СЪДЪРЖАНИЕ

ФИЛОСОФИ НА XX ВЕК

Мартин Хайдегер – Логос 3

ФИЛОСОФИЯТА НА ИСТОРИЯТА В БЪЛГАРИЯ (1878–1948)

Анани Стойнев – Между Сцила и Харибда 15
 Атанас Стаматов – Българската историологична мисъл в опит за „оксидентализиране“
 на родното (1878–1948) 21
 Димитър Михалчев – Две думи за предмета на историята като наука 31
 Янко Янев – Изток или Запад 34
 Петър Мутафчиев – Към философията на българската история 38
 Петър Бицилли – Основни проблеми от теорията на историята 44
 Тодор Павлов – Poleмиката проф. Д. Михалчев – проф. Ив. Кинкел по въпроса за отноше-
 нието между биология и социология 54
 Александър Николов – За целите в историята 67

ИДЕИ И ДИСКУРСИ В ПОЗНАНИЕТО

Никълъс Решър – Истината като идеална кохерентност 74
 Татяна Батулева – Десубективацията като преход от „когнитивното несъзнавано“ към
 „философското решение“ 83

ИСТОРИЯ НА ФИЛОСОФИЯТА

Ели Сярова – Към онтологичното доказателство в даицизма 90
 Веселин Петров – Онтологичната концепция на стоиците за времето 100
 Николай Милков – Опит за реконструкция на „Първата философия“ на Витгенщайн 104

ФИЛОСОФИЯ, ВЛАСТ, ПОЛИТИКА

Вилхелм фон Хумболд – Идеи за основния закон на държавата по повод новата френска
 конституция 117
 Васил Вичев – Парадоксите на „глобалното село“ 123

ДЕБЮТИ

Ангел Велинов – За някои аспекти на иконоборския спор 133

ЕСЕ

Васил Пенчев – Сказанието при Радичков 143
 Жана Рангелова – „Добрият път“ – една неостаряваща философия на държавното управление . 151

Ала произходът на огъня е небесен. Небесният огън е светкавицата. Гръмотевицата пък бележи със звук и тътен светкавицата, ако тя е толкова надалече, че не можем да я видим, или пък ако сме свели поглед към земята, улисани в ежедневието. Със светкавици и гръмотевици си служи Зевс. Затова гърците са го титулували Гръмвержеца и като производител на небесния огън е най-главният измежду Олимпийските богове.

„В небето също тъй има огън, край него се сбират лете буреносните облаци. Една тънка нишка ни свързва през целия ни живот с първото огнище, с черното дъно на котлето, затънало до глезени в жаравината, и с оная черна верига, провряна през комина, дето според старите служи на дявола да слиза нощем да се отърка в саждите, та да стане косъмът му още по-черен.“³

Дяволът пък е черен, защото е осажден, ще рече, оцветен е от изтлелия и изгасналия огън, от саждите. По-черно от дявола няма. Та точно това си е дяволът – липсата на огън. Липса не значи просто, че нещо го няма. Липса е лишеност (στέρησις). Така и дяволът не е просто едно нищо, а е липсата на бог, нашата лишеност от бог. Огънят е в произхода, в преданието, в сказанието, в мита. Затова сред многото огнища едно е истинското – бащиното огнище; това, което ни е основало.

„Човек още много огнища среща по пътя си, но това са само пътни знаци или временни спирки, по които отброява дължината на своя живот или на своята преживелица; нашите преживелици винаги имат едно начално огнище – бащиното огнище.“⁴

Колкото е по-студено, толкова по-необходимо му е на човек огнище. В планината, знаем, е най-студено. Затова:

„В планината човек оставя много огнища. Не зная дали пастирът има толкова стока в егrecите, колкото огнища е разпръснал по пасищата. Лете огньовете цедят своя пушек край реките и пладнищата, при застудяване се преместват по заветни места из планината. Човек, загънат в ямурлук, седи, изпод ямурлука се подават ръцете му, човекът ги преобръща на пламъците, стопля ги.“⁵

Сам човекът е като огъня. Има топлина и менливост. Има пушек и съскане. Също и пожарища често оставя след себе си. Трудно е за човека да умери постоянното горене, което нито загасва, нито пука и се сърди, нито изгаря и унищожава, нито в отчаяние изтлява и угасва.

„С човек по-трудно ще се разбереш, неговите настроения се сменят, връзката с човек можеш да прекъснеш внезапно, дори в бой да влезеш с него. С огъня можеш да живееш безкрайно; понякога дори ти се струва, че не общуваш с огъня, а със собственото си отражение, подвижно и живо, както е подвижна и жива твоята душа. Всеки огън си има своя характер.“⁶

Това е авторова реч, негово разсъждение и обмисляне на огъня. Присъствието на автора тук – а на редица места в произведенията на Радичков още повече – е подчертано. И това е типично, от една страна, за Новоевропейската литература като един от начините за наблюдаване върху човешката индивидуалност, а, от друга, за литературата от ХХ в., за изтъкване на написаното именно като написано, т. е. измислено.

Но при Радичков ефектът е тъкмо противоположният: четецът именно тогава се доубеждава, че написаното (измисленото) е реалното, а недействителна – оказва се! – е фигурата на автора. Името Радичков вече се е превърнало от име на автор – авторът е писател, т. е. човек, който се прославя чрез написаното, пък и то е важно,

³ Й. Радичков. Козел, с. 56.

⁴ Пак там.

⁵ Пак там.

⁶ Пак там.

доколкото баш той го е написал – в име, с което наименуваме един неизвестен, може би дори несъществуващ, митичен поет, комуто приписваме най-доброто от казаното от всички нас.

Така и митът, значи преданието и сказанието, няма и не може да има автор. Много поколения е преразказвано, преди да се запише. И у Радичковото твърчество има по няколко версии на един и същи мотив. Той си го е разказал, записал го е, сетне сякаш го е чул и пак го е разказал, но малко или по другояче.

Огънят е любима тема в митовете. Достатъчно е да се спомене емблематичният (за митичност изобщо) мит за Прометей. Няма народен епос или приказки, където огънят да не се обсъди⁷.

Но това, което Радичков прави, е да изследва общозначимите смисли на конотацията огън – огнище, следвайки тъкмо нишката на езика: огън – пожарища (лош човек) – огнище (добър човек) – циганинът (няма постоянно огнище, но има бащино огнище, което веднага пали и около което разполага катуна) – бащино огнище (много огнища по пътя на човека, но бащиното е едно) – с огъня можеш да живееш безкрайно (той е като собственото отражение).

Особено любопитни са местата, където Радичков вплита създадени от него „народни приказки“, при това в сюжет, където подобно вплитане е комично и едновременно дълбоко оправдано, мъдро.

В разказа „Кожения пъпеш“ и новелата „Дърворезачката“ София и Радичковото село Калиманица ги обикалят извънземни:

„Тя се обърнала към светлоокото момче до себе си и както момчето се смеело, видяла, че има червен конец на зъба си. „Боже – едва не извикала момата Софрона, – тия са от другия свят!“⁸

„От другия свят“ – преди това е щяло да рече таласъм, „тенец“. Ала в наше време „от другия свят“ ще рече „извънземни“. По времето, когато е писана тази новела, жанрът във фантастиката, който сродява „научната фантастика“ с „фолклорната фантастика“ – „фентъзи“, – още не съществува. Основанието на неговото възникване е същото, което вече е прозряно от Радичков: истината на проверената – чрез препредаване по поколенията – от времето измислица, т.е. истината на мита. (А самата наша наука е може би онова предание, на което ще се дивят чудатите ни потомци по-следващото хилядолетие (3000–4000).)

„Според преданието на селцето, ако духът на човека след смъртта му се завърне подир време на земята и поскита няколко месеца, той отново добива плът и става като всички останали хора, само че се храни с кръв. Това старо поверие, внушавано търпеливо от деди и прадеди, се било загнездило и в душата на тая мома и тя помнела много добре как да разпознава такива хора, чийто дух отново е станал плътен. Пак според преданието такива хора имат на зъба си червен конец и ако вие успеете да го разсмее – нещо много трудно, – ще забележите червения конец на зъба му. Пак според преданието духовете, върнали се от другия свят, много обичат риба или от всичко най-много обичат риба, и момата Софрона, която добре помнела това, казала: „Защо седите тука, ами не идете в Живовци при Мустакерата?“ – попитало светлоокото момче. „Ей го къде е – рекла момата Софрона, – през Петлова чука като ударите, и ще слезете пречи при Мустакерата.“ „Много е студено да бием сега през чука-та“ – казало момчето и отпило от виното.“⁹

⁷ Но в българските фолклорни приказки огънят е винаги средство, но не самостоятелен герой. Вж. Л. Даскалова-Перковска и др. Български фолклорни приказки. Каталог. С., 1994, с. 723 и препратките.

⁸ Й. Радичков. Дърворезачката. – В: Й. Радичков. Акустичното гърне. С., 1996, с. 277.

⁹ Пак там, 277–278.

Фолклорната фантастика черпи от ежедневието и дори самата тя е част от ежедневието (нещо като нашата телевизия). Докато науката е онова, което се противопоставя на ежедневието по много начини. През епохата на Просвещението (днес се чудим дали тази епоха, епохата на „модерността“, е завършила, дали е започнала и дори дали изобщо я е имало) тъкмо науката е била противопоставяна на суеверието. Тъкмо науката е била призваната да измъкне хората от невежеството на тяхното *ежедневие*. За да свърши тази работа, тя е трябвало да просвети, т. е. да освети криещите се в тъмата караконджули, и те по този начин с писъци да изчезнат. Около век по-късно след великия ентузиазъм на Френското просвещение Оскар Уайлд с много смях ще ни разкаже историята на „Кентървилският призрак“. Призраците оставят петна от кръв, обаче практичните американци разполагат със създадения от науката и техниката универсален петночистител. Призраците дрънкат с вериги, обаче науката е сътворила смазките. Призраците плашат хората, обаче просветените американски деца съзират възможност за игра-„супер“: те да плашат призраците.

Още век по-късно – в навечерието на новото хилядолетие – Кентървилските призраци щяха да бъдат защитавани като малцинство. Би имало навярно *социална и хуманитарна* помощ за призраците.

Ала какво значи Просвещение? Да се просвети, т. е. да се освети, да се разпръсне мракът чрез светлината на знанието. Та самото Просвещение следователно е нов преразказ на прастарото предание за огъня. Пъдейки мита, то в крайна сметка пъди самото себе си и разбрало това, клеква примирено край прадревния огън, от който е само един от множеството отблясъци. Това ще рече: доскоро, а донякъде и сега, сказанието за огъня се разказваше във версията на знанието.

Ние знаем как да се топлим на знанието. *Но запазили ли сме уменията да основаваме ново знание, откривайки огъня на неговото начало от боговете?* И никак не е чудна паразителната популярност на Радичков: усещаме, че той е съхранил древно циганско умение от времената преди черказките хроники – да се основава, да се пише сказание.

„Пак според преданието такива хора трябва да бъдат пратени в съседно село. Но за да се стигне при Мустакерата, трябва да се мине през вълчата гора, където вълците веднага ще разкъсат човека. Двете момчета обаче не се поддали и останали при момите на седянката. Софрона тогава измислила една хитрост.“¹⁰

Ех, тая Софрона! Но ние не ще се прехласнем пред „народния гений“, пред разказвачеството му, а ще мислим нещо далеч по-същностно: разумът (същият онзи Кантов и Хегелов Разум) като хитрост:

„Тая мома почва да къса вълна от къделята и да я туря в пазвата си. Като късала и гледала да я не видят, тя успяла бързо да си свърши къделята и станала. „Къде?“ – пита светлоокото, като гледа как са ѝ набъбнали гърдите. „Ами че изпредох си къделята, ще отида в къщи да си взема друга къделя.“ „Ааа, няма да ходиш никъде! – казва светлоокото и се усмихва. – ще отидеш в къщи и повече няма да се върнеш на седянката.“ „Ще се върна“ – казва момата Софрона, а двете момчета не вярват, че ще се върне, и мургавото застава пред вратата. „Ако ти си отидеш, ще развалиш седянката!“ Момата Софрона трепере цялата и мисли как да се отскубне, но не може да измисли и все повтаря: „Ще се върна.“ На края ѝ хрумва спасителна мисъл и казва на момчетата: „Щом не вярвате, че ще се върна, вземете едно въже, вържете ме през кръста и отпускате въжето от дру-

¹⁰ Й. Радичков. Дърворезачката, с. 278.

гия край. Ако се забавя или ако не се върна, вие ще почнете да теглите въжето назад и ще ме изтеглите.“¹¹

Хитрост, хитрост трябва, за да се измъкне човек от боговете (тъй де, от извънземните)! Боговете са всемогъщи, а човек съвсем не. За да основе той своето, му трябва своята слабост чрез хитрост в сила да превърне.

„Вярно!“ – казали двете момчета, взели въже от стопанката, вързали момата Софрона през кръста и хванали другия край. Момата излиза навън с празната къделя, вратата оставена леко притворена, за да не се жули въжето през нея, ония държат здраво, а момата Софрона размотава постепенно въжето, докато накрая то се отпуснало. Другите моми от седянката се смеят звънливо, гледат да привлекат погледите на засуканите момчета към себе си, момчетата също се смеят, но държат под око вратата да видят кога там ще се появи момата Софрона с новата си къделя.“¹²

Ама и боговете (извънземните) не са вчерашни. Та сецат се те, че момата Софрона ги е излъгала, ама нали са се предпазили срещу измама чрез въжето: „Тъй минало доста време. „Тая мома ни излъга – казало мургавото. – Ако ни е излъгала, ще почнем да теглим и ще я изтеглим, както си е легнала в леглото, по нощница.“ „Хайде, изтеглете я, да я видиме ние!“ – почнали да подканят момите и двете момчета си плюли на ръцете и почнали да теглят въжето. На едно място въжето се запънало, ни напред иска да върви, ни назад пък тегли. „Сигурно момата се е хванала някъде с ръце я за дърво, я за камък и не иска повече да идва при нас.“ Раз-два! Те потеглили силно и въжето пак тръгнало равно, на леки пресекулки и с поклащане, както върви човек. И както теглели двете момчета, а момите от седянката се смеели, скривайки смеха си с длани, навън се чули стъпки. Момчетата тогава казали: „Шшшшшт“ – дръпнали изведнъж силно.“¹³

Та това не е никакъв разказ за извънземни! Това е пак вечното сказание за надхитрените богове, от чиято безпределност човек все пак – чрез ум и хитрост, – все пак успява да се опази и своето крайно, ала знаещо боговете съществуване да основе.

„И щом дръпнали силно въжето, врата изтрещяла, сякаш върху нея изгърмяло оръдие, разтворила се до краен предел и всички видели, че вместо момата Софрона на вратата стои един страшен пръч и очите му святкат страшно на светлината. Това било само миг. В следващия момент пръчът се втурнал в стаята, насочил напред страшните си рога. Всички почнали да се спасяват, както могат. Моми от седянката ми разказваха, че двете момчета, като видели, че не ще успеят да се промъкнат през вратата, скочили през прозореца, пръчът с рогата се спуснал право подир тях, скочил и той през прозореца, нахлулият вятър хвърлил сняг в стаята, измел миризмата на пръчовина и затръшнал сърдито врата. Всички моми почнали да плюят в пазвите си от ужас, че някаква магия е превърнала момата Софрона в козел.“

Не, не са успели извънземните да превърнат момата Софрона в козел, ами точно обратното: надхитрила ги е тя и спасила селото от непоносимото им присъствие.

„От съседни къщи наизлезли хора, задали се фенери, после неколцина мъже тръгнали с фенерите по дирите на момчетата и на пръча и дирите ги отвели на Петлова чука. Там селяните намерили пръча да подскача право нагоре, като че иска да боде някого в пространството. Платото на Петлова чука било цялото утъпкано, но извън чуката никакви следи не се забелязвали, снегът стоял девствен в звездната нощ.“¹⁴

¹¹ Й. Радичков. Дърворезачката, с. 278

¹² Пак там, 278–279.

¹³ Пак там, с. 279.

¹⁴ Пак там, с. 280.

Посрамени, извънземните ще задигнат една разпъната свинска кожа, както и едно куче. Ще попитате защо свинска кожа и защо куче. Ами защото са извънземни и промисълът им е неведом: „На следващия ден се разбрало, че бягайки, двете момчета са задигнали и една разпъната свинска кожа под стряхата на едно от селяните, а Сусо открил, че кучето, хванато с клюсите, също е пропаднало някъде.“¹⁵

Философията, знаем, че се превежда от гръцки като любов към мъдростта. Ала кое е мъдрото? На младини човек кипи от сила, но не е мъдър. Колкото и да е голяма една сила (например тази на извънземните, на боговете), а толкова повече (т.е. по-малка) човешката, нейното безсилие е по-голямо. Мъдростта ще рече своята сила с безсилието си да съотнесеш и от това разума си не като сила (опазил ни бог „като всесилие“), а като хитрост да разбереш. Резултатът от тази хитрост е откраднатото от боговете, огънят, който се *предава* по поколенията като *предание*, като сказание, като мит.

Това, което следователно трябва да кажем за Радичков, е съвсем просто, дори някому може да стори глупаво и непочтително: хитрец е той, умее да краде от боговете!

Ала имаме ние и школската философия. С нейните понятия, категории, съждения, дистинкции, силогизми, системи, вечности, идеи, термини, афоризми, изстъпления и отшелничества. Същностният въпрос, с който трябва да се отнесем към тази гмеж, из която и огньовете има, е, *какво се основава?* Има ли я, къде е и доколко е човешката хитрост да се открадне от боговете и така да се основе, че наоколо поколения град да градят?

Платон е взел божествената идея. И около нейния огън днес ние имаме цялата Европейска култура с нейната наука, техника, демократично обществено устройство и културни постижения. Може би около нейния огън да се сбере целият земен свят.

Затова, ако някой претендира да е философ, той трябва да защити претенцията си не с имитация на характерните белези на досега съществували философски постройки, а с главното: *какво основава*. А че нещо се основава, макар и отнапред да не знае какво е то, се познава по стичането на хората към него.

Хората се стичат към огъня, към преданието, към сказанието, към мита, около който може да се гради.

*

А как да се научим да основаваме?

„Момчетата от експедицията палеха огън безразборно, всеки се надпреварваше да хвърли повече дърва, всеки ръчкаше, смяташе, че е най-добре, както той мисли, затуй огънят им приличаше на събрание, ето всички говорят и всеки гледа да надвика другия. Такъв огън дава повече пушек, отколкото пламъци.“¹⁶

Видно е, че на момчетата от експедицията младостта им пречи, поради което те палят огън безразборно, а освен това поради неопитността си по-скоро му пречат, отколкото помагат.

„Пчеларят пък кози тор разпалваше, той се мъчеше да превърне целия огън само в пушеци, та с тия пушеци да гони пчелата от себе си.“¹⁷

Пчеларският огън не сбира, а пропъжда. Този огън също така не е философски.

¹⁵ Пак там.

¹⁶ Й. Радичков. Козел, 56–57.

¹⁷ Пак там, с. 57.

„Анани палеше малък огнец – той така го и наричаше, казваше обикновено на козаря: „Я да напалим малко огнец!“ – и туряше три сухи дръвца, като колиба изправени, а отгоре им едно сурово дръвце. Суровото дръвце от единия край гори, от другия край изхвърля пара и прави мехури – кипналият дървесен сок изтича. „Що ти е това сурово дръвце, само пиши и пуши?“ – пита го козарят, а Анани побутне дръвцето навътре в огъня, та още по-силно запиши. „Онуй припламне и изгори – казва Анани, – а туй пиши, но държи огъня. Ако туриш само сухо, докато идеш да завърнеш стоката, огънят изгаснал, айде пак събирай шума и духай. Тури сурово дръвце, то се напича бавно, гори по-бавно и е като темел вътре. Къща като заправиш, нали туряш темела? На огъня суровото дърво му е темела.“¹⁸

Огънят на Анани е майсторски, ала от разказа знаем, че той е претрепал майка си и покой няма – дорде накрая сам се утрепе. Огънят закриля всекиго и Анани затова го пали: и него да предпази от „човека с велосипеда“, който прелита над главата му, но веднъж, докато Анани се бръсне, „човекът с велосипеда“ ще долети и ще натисне бръснача в гърлото му. Виждаме, че понякога някой бог довтасва видим като „човек с велосипед“ и отмъщава за откраднатия огън, за кошунственото (за разлика от хитрот!) прекрочване на човешките граници.

Огънят пък на козаря е в друго отношение на човешкото и безпределното: „Козарят не обича да има мокри дърва в огъня, не му харесваше това съскане. Имаше слабост към силния огън и винаги подбираше дърва за силен огън. Знаеше, че липовото дърво дава мек огън, пламъците му са бледи, почти бели, като самото дърво. Край козарника имаше много суха липовина, но не я събираше; липовината подхожда повече за женски огън. Чам кога гореше, все държеше колелата си малко настрана. Чамът гори сприхаво, искри и въглини постоянно хвърчат от него, та ако се грееш на пламъците му по-дълго, крачолите ти стават на дупки. Огън е, и то силен и хубав, ама все те държи някак по-настрана от себе си. Буковините са по-тихи, но не даянят, въглените им се разсипват бързо, а и много червей се крие под кората. Напече ли се червеят, в огнището се разнася пукотевица. Церакът кой го знае защо гори на пресекулки: погори, погори, па по едно време забрави, унесе се и току пак припламне, все едно, че си го побутнал по рамото. Съживи се, пламъците оближат кората, смъкнат я на бърза ръка и се скупчат пак в средата. Така козето стадо бръсти в гора, дето бръстината не му харесва. Тая шумка опита с език, оная шумка опита, върти се на едно място и повряква. Лете по пладницата върбак повече горят, върбакът прави синя и люта пушилка, с нея гонят мухите. Муха и комар много, отвсякъде извират папатаци, та тогава на помощ на пастирите идва върбата. Тя за друго и не става – само за пушек и пепел. Че какво ли може да искаш от дърво, дето цял живот стои край реката и само вода пие. Ако искаш хубав огън, трябва да намериш яко дърво, усукано, дървесината му да е стегната. Такова дърво е дъбовото. Дъбът гори солидно, устойчиво, ръмжи с грьден глас в огнището и равномерно люлее пламъците си. От всички дървета козарят обичаше най-много дъба. С дъба му беше спокойноно, неговият огън не те изоставя наред път, пламъкът му е красив, подвижна и жива смесица с бакърен оттенък. Човек с часове може да седи пред такъв огън...“¹⁹

Чудно нещо е огънят. Той хипнотизира. Има в него някаква магия: животните го избягват, а човекът е привлечен от него.

„Не помня дали не бях казал по-напред, че човек не може да издържи да гледа постоянно в очите друг човек. С птица или животно можем да се гледаме дълго, без

¹⁸ Й. Радичков. Козел, 56–57.

¹⁹ Пак там, с. 57–58.

това да ни притесни. В него ни крака има, ни уши, ни ръце, ни кожа. Самата му душа танцува пред вас, гола и искрена, движенията са гъвкави като движенията на диво животно, питомно само за вас. Над пламъците се извира пушилка, прилична на отда-лечаваща се мисъл. Дали гняв ще ни обхване, дали ще изпаднем в пустота и самот-ност, дали ще ни обхване омраза и отгечение от тоя свят – нека не изоставяме огъня, ами се приближим до него. Човек е започнал да се опитомява едва когато се е доближил до огъня; затуй мисля, че в огъня има скрита магия!²⁰

От огъня се отделят сажди, но тях не забелязваме.

„Огънят стихна постепенно, спря да ръмжи, пламъците се смалиха и издъгнаха пред краката на човека. Жаравата започна да посивява. Една искра се откъсна, изле-тя бързо през комина, издигна се, носена от топлото течение, и погледна отвисоко света. Светът спеше, обгърнат в тъмнина. Искрата се завъртя, потънцува няколко мига на зигзаг, защото целият ѝ живот беше само няколко мига, и се превърна в черна сажда. Саждата заслиза надолу към земята и по пътя си сгъстяваше мрака. Но всичко спеше и никой не забеляза, че нощта е станала с една сажда по-черна.“²¹

Странно нещо е огънят. Не толкова събужда разума, а по-скоро го приспива и унася. Но как с това приспиване огънят може да основава, около него да се сбират и да градят град?

Още от споменатото Просвещение пътят на *μυθος*-а, преданието, и *λογος*-а, словото, се е разделил. Словото ставало все по-учено и по-научено, докато се пре-върнало в разум, а преданието продължило направо и останало, каквото си било дотогава. Словото, станало на разум, се възгордяло и почнало да се срамува от преданието. Започнало да го обижда, да го нарича невежо, суеверие, предрасъдък, да го пъди и анатемосва.

Преданието се посвило и замълчало. И така до ден днешен крета омърлушено.

Но мисленето, което основава, не е възгордялото се самотно слово, разумът, а и двете – словото и преданието.

„Цялата планина спеше, само потокът край лагера трептеше студено. Денем потоците и реките те гледат с двете очи, приветливо и открито. Нощем потоците и реките гледат човека с едно око, остро, студено, тъй че от погледа им усещаш как те побиват тръпки. Не обичаше нощем водата. И самодивите, дето се къпят нощем, вероятно също тъй гледат студено и остро. Друг беше потокът през деня, когато жената стоеше наведена над него и плискаше лицето си с вода, друг е сега. В съзна-нието му върху двата потока изплува образът на жената: стоеше и го гледаше право в очите. По-скоро усети, отколкото да осъзнае, че в очите ѝ имаше и дневни, и нощни реки. Въображението му не беше до такава степен развито, че да може да изгради образ от дневната и нощната вода, но се досещаше смътно за тях, доближа-ваше се до тях пипнешком. Когато мисълта се затруднява и стига до преграда, у човека тогава на помощ идват други сетива, преминават преградата, свързват пре-къснатите нишки, осмислят безсмислицата или догадката. Мисълта и въображението се движат по един път, тези сетива се движат по обратния път; ние не знаем все още кой от двата пътя е по-кратък.“²²

Мисленето, за да основе, трябва да снове – да отива и да се връща неуморно. Разумът е силен в отиването към неведомото и неговото водене, преданието пък с помощта на тези „други сетива“ се връща от неведомото, открадвйки от боговете, и помага на разума да основе.

²⁰ Й. Радичков. Козел, с. 58.

²¹ Пак там., с. 59.

²² Пак там, с. 38.